

ÖZBEK EDEBİYATINDAN SEÇMELER IV

PROF. DR. İRİSTAY KUÇKARTAY

DR. AYNUR ÖZ

ZÜLFİYE (1915-1996)

Zülfiye, 1925 yılında Taşkent'te dünyaya gelmiştir. Orta öğrenimini bitirdikten sonra 1931 yılında Hatın -Kızlar Bilim Yurtu "Kızlar Yüksek Okuluna" girmiştir. Yüksek okul, Zülfiye için sadece bilim yeri değil, aynı zamanda şiir yazmaya alışma yeri olmuştur. Zülfiye, yüksek okulda oluşturulan edebiyat topluluğuna "edebiy tögerek"e katılıp şiirler yazmıştır. Genç şairenin ilk şiirleri *Hayat Varakleri* "Hayat Sayfaları" adıyla 1932 yılında kitap olarak yayımlandığında Zülfiye, on yedi yaşındaydı. Zülfiye, 1934 yılında yüksek okulu bitirdikten sonra A.S. Puşkin Namidegi Til ve Edebiyat İnstituti'na araştırma görevlisi olarak girmiştir. Şaire, 1938-1948 yıllarında Baleler Neşriyatında redaktör, Özbekistan Devlet Neşriyatında bölüm başkanı olarak çalışmıştır. Zülfiye'nin edebî faaliyeti bundan sonra dergide devam etmiştir. 1950-1953 yılları arasında Özbekistan Hatın-Kızleri dergisinde bölüm başkanı, 1953-1980 yılları arasında Saadet dergisinde baş redaktör olarak çalışmıştır.

Özbek ve dünya edebiyatı klâsik eserlerini büyük bir sevgiyle okuyan ve araştıran Zülfiye, bütün hayatını şiire adamıştır. Onun ilk şiir kitabı öğrencilik yıllarında yayımlanmıştır (1932). 1938 yılında Zülfiye'nin *Şe'rler ve Kızlar Koşigi* "Kızlar Şarkısı" adlı şiir kitapları yayımlanmıştır. Bu kitaplarda basılan şiirleri, şairenin sürekli yükselen yeteneğinin göstergesi olmuştur.

Eski Sovyetler Birliği ile Almanya arasında 1941-1945 yılları arasında olan savaş, Eski Sovyetler Birliğinde yaşayan bütün insanların hayatını temelden değiştirmiştir. Ailelerin hemen hepsi bir yakını kaybetmiş, birilerinin bir yakını savaştan sakat olarak dönmüştür. Savaş yılları, yaşlıların, gençlerin ve çocukla-

rın yüreğinde derin izler bırakmıştır. Özbek şairlerinin hemen hepsi savaş hakkında şiirler ve makaleler yazmıştır. Şaire Zülfiye de bunun dışında kalmamıştır. Zülfiye'nin savaş yıllarında yazdığı şiirlerinden oluşan kitap, *Uni Ferhad Der Ediler* "Ona Ferhat Derlerdi" adıyla 1943 yılında yayımlanmıştır. 1944 yılında *Hicran Künleride* "Hicran Günlerinde" adlı kitabı yayımlanmıştır. Bu kitaplar, Zülfiye'nin ünlü şairler arasında yer almasını sağlamıştır. İkinci Dünya Savaşından sonraki yıllar, Zülfiye için hızlı ve olgun yaratıcılık yılları olmuştur. 1947 yılında *Çarcöy-Kongırat*, 1948 yılında *Delede Bir Kün* "Tarlada Bir Gün", 1952 yılında *Zeoteknik Kız*, 1953 yılında *Tang Koşığı* "Tan Şarkısı", 1958 yılında *Yüregimge Yakın Kişiler* "Yüreğime Yakın Kişiler", 1965 yılında *Küylerim Sizge* "Şarkılarım Size", 1967 yılında *Kuyaşli Kalem* "Güneşli Kalem" ve 1982'de *Hayaller Tuyguler...* "Hayaller Duygular" gibi kitapları yayımlanmıştır.

Şaire'nin şiirlerinden seçmeler yapılarak, 1958 yılında *Tenlengen Eserler* "Seçme Eserler" ve 1995 yılında *Yıller Sedasi* "Yılların Sedası" adıyla yayımlanmıştır.

Zülfiye, tercüman olarak da tanınmıştır. Rus, Ukrayna, Azerbaycan şairlerinin şiirlerini Özbek Türkçesine tercüme etmiştir. Zülfiye'nin eserleri büyük bir ilgi görmüştür. *Oyler* "Düşünceler" ve *Şelale* adlı şiir kitapları için Hemze ödülüne lâyık görülmüştür. Mehmet Kahramanı unvanı almıştır. Birçok madalya ve nişanlar alan Zülfiye, Özbekistan Cumhuriyeti Yüksek Meclisine milletvekili seçilmiştir.

Şaire Zülfiye'yi uzun yaratıcılık yolunda yalnız bırakmayan meslektaşları, 80 yaşı münasebetiyle ona olan saygılarını, sevgilerini ve vefalarını ifade edebilmek için 1995 yılında *Ehtiram* adıyla bir kitap yayımladılar. Bu kitapta, ünlü Özbek yazar ve şairlerinin yanısıra Kırgız, Kazak, Başkurt, Ermeni ve Rus yazar ve şairlerinin Zülfiye ve şiirleri hakkındaki samimî düşünceleri ve değerlendirmeleri verilmiştir.

Özbek edebiyatına güzel şiirler kazandıran, şiir sevenlerin yüreğinde sevgiden bir bahçe kuran, yorulmaz ve yaratıcı bir şair olan Zülfiye, 1996 yılında vefat etmiştir.

Zülfıye'nin ana temalarından biri vatan ve millet sevgisidir. *Veten Tañı: Me-niñ Vetenim* adlı şiirlerinde her şeyini vatana borçlu olduğunu belirtip, vatanına olan sevgisini sade bir dille yansıtmıştır:

Faqat seni dedim, qalb qo'shig'ini,
Ey aziz Vatanım, atadım senga!
Sen hur bo'lgäniñ-chun nafasım hurdir,
Hayatım lazzatlı, baht yardır menga.

Sadece sana söyledim, yürek şarkısını,
Ey aziz vatanım atfettim sana!
Sen hür olduğun için nefesim hürdür,
Hayatım zevkli, mutluluk arkadaştır bana.

İkinci Dünya Savaşının insanların yüreklerinde bıraktığı derin izleri şiirle-rinde işleyen şaire, *Uni Ferhad Der Ediler* adlı şiirinde savaş meydanının kor-kunç yüzünü işlerken, *Oglim Sire Bolmeydi Uruş* adlı şiirinde cephe gerisindeki insanların savaşta kaybettiklerini dile getirir ve bir daha savaş olmamasını te-menni ederek halkının hislerine tercüman olur:

Urush! noming o'chsin cahonda,
Hamon bitmas sen solgan alam.
Sen tufaylı ko'p xonadonda,
Ota nomli buyuk shodlik kam.

Savaş, adın silinsin dünyadan!
Hâlâ bitmez senin verdiğin elem.
Senin yüzünden pek çok evde,
Baba adlı büyük mutluluk eksik.

Zülfiye, hayatının baharında çok sevdiği hayat arkadaşı şair Hemid Alimcan'ı elim bir kaza sonucu kaybetmiştir. Bu olay, şaireyi yıkmamış, bundan sonraki yaratıcılık yıllarında hem kendi hem eşi için yazmıştır. *Hicran, Hicran Künlerride, Behar Keldi Seni Sorakleb, Sen Kaydesen, Yüregim, Körgenmidin Közlerimde Yaş, Örik Güllegende, Sagingende, Sensiz* adlı şiirlerinde eşine olan sevgisini, vefasını ve özlemini içten bir şekilde dile getirmiştir.

Yaşadığı sıkıntılara rağmen yaşama sevinciyle dolu olan şaire, doğanın insan ruhuna etki eden güzelliklerini şiirlerinde aksettirebilmiştir. Onun şiirlerinde doğa, farklı bir güzellik, insanı çeken bir cazibe ve renk kazanmıştır.

Zülfiye, kendi milletine büyük bir sevgiyle bağlı olduğunu şiirlerinde terennüm ederken akraba halklar ile ilgili özellikle Kazakistan ile ilgili şiirler yazmıştır: *Kazakistan ölenleri, Kökçetav, Üpper Cıgalı, Karmak*.

Şiirleriyle halkına ulaşan ve halkının sevgisini kazanan Zülfiye, *Zeyneb ve Aman* adlı opera kaleme almıştır. Hemid Alimcan'ın aynı adlı eseri esasında yazılan bu operada 19 yaşlarındaki evlatlık olan Zeynep ve traktörcü Aman'ın saf, temiz ve masum sevgileri işlenmiştir. Küçük yaşta evlatlık alınan Zeynep, Sabir ile beşik kertme yapılır. Belirli bir yaşa gelen Sabir Moskova'ya okumaya gider. Oldukça çalışkan ve güzel bir genç kız olan Zeynep ile Aman adlı herkesçe sevilen traktörcü genç arasında sevgi başlar. Sabir'in Moskova'dan dönmesiyle annesi ve babası onu evlendirmek ister. Zeynep, buna razı olmaz, annesi çok kızıp onu evden kovar. Büyük çıkmaz içine düşen Zeynep, kendini suya atmak üzereyken Aman gelir ve kurtarır. Düğün yaparlarken Sabir'in annesi ve babası düğünü dağıtmak için gelirler. Sabir'i de beraberlerinde getirirler. Sabir'in büyük tepki göstereceğini zanneden kişiler hayal kırıklığına uğrarlar. Sabir, Zeynep ve Aman'ı tebrik edip mutluluklar diler. Dört perdeden oluşan bu operada eski bir gelenek eleştirilmiş, kadınların özgürce eş secebileceği vurgulanmıştır.

Seksen bir yıllık yaratıcılık yılında halkının ve ülke dışındaki kişilerin sevgisini kazanan Zülfiye'nin aşağıdaki şiirleri, onun şiir deryasından bir damladır.

XALQIMGA AYTAR SO'ZLARIM

O'zing tashna etding, o'zing suv tutding,
Qalbindagi sahrom, daryomsan, xalqim!
Seni seva-seva men boyib ketdim,
Dunyo ichra topgan dunyomsan, xalqim!

Yurak chaqmoq tekkan osmon yuziday,
Lekin e'tiqodim, iymonim butun,
Umrimde qilganim ozmi-ko'pimdan,
Mehrimg daryosidan serobman bu kun.

Menga Navoiydan aytding alla deb,
Lutfiydan ongimga ziyo taratding.
Qiyinalgan olamga bo'lgin dalda deb,
Asli o'zing meni shoir yaratding...

Yosh shuur, kurashchan tuyg'ular bilan
Sening taqdiringga mahkam tutashdim.
Ne-ne g'animlar-la kurashganing on
Ko'pning biri bo'lib malhamga shoshdim.

Sarg'aygan dashtlarga berding yashil qon,
Tuproq tepalarda shahar ko'tarding.
Har bir g'alabangni ko'rgan suyuq on,
Dildagi o'z g'amim quyi cho'kardi.

Yo'l yurdim, sog'indim, to'kildi baytim
Xorijning shomlari, saharlarida.
Ezgu istaklaring jaranglab aytdim
Osiyo-Afrika minbarlarida.

Paxta xirmanining o'sdi boylari,
Tanidi, tan oldi yaqinu yiroq.
G'ururdan dengizday to'lib kuyladim,
Tolelar tiladim bundan yorqinroq.

Maktublar yozding sen, maktublar bitdim,
Goh ko'zga nam qalqib, gohida xushbaxt.
She'r bilan, so'z bilan qalbingga yetdim,
O'sha qalb men uchun eng sharafli taxt.

Ko'zim ustidasan bu tug'yonli dam,
Sen bilan taqdirdosh, kunduzli bo'ldim.
Seni deb siyladi Umm aziz Vatan,
E'zozli bo'ldim men, yulduzli bo'ldim.

Hali bor oldinda o'tmagan burchim,
O'tayman ko'zimda tirik tursa nur.
Umrimdagi barcha fasllar uchun
O'ziga bek xalqim, Senga tashakkur.

HALKIMA SÖYLEYECEK SÖZLERİM

Kendin susattın, kendin su verdin,
Yüreğimdeki sahramsın, deryamsın halkım!
Seni seve seve ben zenginleştim,
Dünya içinde bulduğum dünyamsın halkım!

Yüreğim şimsek çakan gökyüzü gibidir,
Fakat itikatim, inancım tamdır,
Ömrümde yaptığım az çok şeylerle,
Şevkatinin deryasıyla serabım bugün.

Nevâî'den söyledin bana ninni diye,
Lutfî'den zihnime nur yaydın,
Zorluk çeken aleme avuntu ol diye,
Aslında kendin beni şair yarattın...

Genç şuur, müdaceleci duygularla
Senin kaderine sımsıkı bağlandım.
Nice nice düşmanla savaştığın zaman
Halkla birlikte yardıma koştum.

Sararan çöllere verdin yeşil kan,
Toprak tepelerde şehirler kurdun,
Herbir zaferini gördüğüm sevinçli an,
Yüreğimdeki gamım dibe çökerdi.

Yol yürüdüm, özledim, döküldü beyitim
Haricin akşamlarında, seherlerinde.
İyi dileklerini yüksek sesle söyledim
Asya Afrika kürsülerinde.

Pamuk harmanlarının yükseldi boyu,
Tanıdı, kabul etti yakın ve uzak.
Gururla deniz gibi coşup şiir söyledim,
Baht diledim bundan da parlak.

Mektuplar yazdın sen, mektuplar yazdım,
Gah gözüm yaşarıp, gah mutlu,
Şiir ile söz ile yüreğine ulaştım,
O yürek benim için en şerefli taht.

Başımın tacısın bu coşkun zaman,
Kaderdaş olup seninle aydınlandım.
Senin için saydı bütün aziz Vatan,
Saygın oldum ben, yıldızlı oldum ben.

Hâlâ vardır ödemediğim borcum,
Ödeyeceğim gözümde olursa nur.
Ömrümdeki bütün mevsimler için
Özgür ve hür halkım, sana teşekkür.

SENSİZ

Mana, bir umrni yashadim sensiz,
Qaytmas shodliklarning qaytishin kutib.
Tobuting boshida cho'kkanimda tiz,
Farzandlar ko'tardi qo'limdan tutib.

Shundan beri tikman. Har nega qalqon,
Baxtga, bahorga ham, qishga, qayg'uga.
Birov azasida yig'layman qon-qon,
To'yida yayrayman o'xshab ohuga.

Lekin qolganimda qalbim-la tanho,
Tuyg'ular zoriga solganda quloq,
O'zni zaif, chanqoq sezganda goho,
Alamdan beraman javobsiz so'roq:
Tirik ekan nega tashlab ketmading?

Mendan nafisroqning husniga oshiq,
Mendan yoniqrog'i tortmadi sani,
Edi nigohingga bor jannat ochiq,
Seni majnun etib bir yer go'zali
Nega meni tashlab ketavermading?

Tirik ayrilishning dog'i og'irmish,
Xo'rlik kemirarmish umrni chaynab!
Bu-mudhish egovga berardim turish,
Ketsang ham menga jon tuyg'ungdan aynab.

Bilardim, qaydadir olasan nafas,
Murakkab bu dunyo sen-chun ham tirik.
Senga yot - noshudlik, tund ruhlik, qafas,
Bugungi qadaming kechadan yirik,
Nega, nega meni tashlab ketmading?

Bilaman, rashk meni etardi halok,
Afzal ko'rganingni qarg'ab o'tardim.
Izingdan yurmasdim soyaday g'amnok,
Lekin ishq haqqi-la mag'rur kutardim.

Hayotda men uchun qolarding tirik,
Qalaming mujdasin kutardim mushtoq...
Hayatta benim için kalırdın canlı,
Kaleminin müjdesini beklerdim müştak...

***

Ma'yus taqdiringga men yashab sherik,
Mushkul bo'layotir shodlik yaratmoq.
Nega, tirik ekan, tashlab ketmading,
Tashlab ketmasang-da boshlab ketmading?!

(1970)

SENSİZ

İşte, bir ömrü geçirdim sensiz,
Geri gelmeyecek mutlulukları bekleyip,
Tabutun başında çöktüğümde diz,
Evlatlarımız kaldırdı elimden tutup.

Ondan beri dimdikim. Her şeye kalkan,
Bahta, bahara da kışa, kaygıya.
Birin in yasında ağlarım kan,
Düğününde eğlenirim benzeyip ahuya,

Fakat kaldığımda yüreğimle başbaşa,
Duygularımın figanına verdiğimde kulak,
Kendimi zayıf, susamış hissettiğimde bazen,
Elemle sorarım cevapsız soru:
Yaşarken niçin terketmedin beni?

Benden daha çekiciye olup aşık,
Benden daha sığağı çekmedi seni,
Cennetin bütün kapıları sana açık,
Seni Mecnun edip bir yerin güzeli,
Niçin beni terkedip gidivermedin?

Yaşarken ayrılmanın acısı ağırılmış,
Aşağılanma kemirirmiş ömrü çiğneyip,
Bu müthiş çarka dayanırdım hatta,
Gitsen de beni sevmekten vaz geçip.

Hissederdim bir yerlerde alırsın nefes,
Karışık bu dünya senin için hem canlı.
Sana yabancadır beceriksizlik, karamsarlık, kafes,
Bugünkü adımın dünkünden iri,
Niye, niye terketmedin beni?

Bilirim, mahvederdi beni kıskançlık,
Tercih ettiğini kargıyıp yaşardım.
İzlemezdim seni gölge gibi mahzun,
Fakat aşk hakkıyla beklerdim mağrur.

Hayatta benim için kalırdın canlı,
Kalemimin müjdesini beklerdim müştak...

***

Meyus kaderine ben olurken ortak.
Zor olmaktadır mutluluk yaratmak.
Niçin yaşarken bırakıp gitmedin
Bırakıp gitmesen de alıp gitmedin?

QOZOG'ISTON O'LANLARI

Yurak orom istab qolgan har damni
Ko'mmoq mumkin qaysi chohning qa'riga?
Oylab sukut qilgan bu xit qalamni
Yondirayin qaysi g'azab qahriga?

Nechun shamol kabi tezmas qadamim,
Ko'zu quloq bolib kezmayman tinmay?
Nechun sahro so'zin, toshlar nafasini,
Do'stlar o'tovlarin yashayman bilmay ?

Umrda g'aflatga qolgan nafas yo'q,
Rohat istagini yo'llarga sachgum.
Ana, Olatovdan to'kilar qo'shiq,
Men, qo'shiq gadosi, qalbimni achgum...

(1962)

KAZAKİSTAN ŞARKILARI

Yüreğın dinlenmek istediğı her anı
Gömmek mümkün hangi kuyunun dibine?
Aylarca sukut eden bu kör kalemi
Yakayım hangi gazabın ateşine?

Niye rüzgâr gibi tez değildir adımım,
Bakarak dinleyerek gezmiyorum durmadan?
Niye sahra sözünü, taşların nefesini,
Dostların otavlarını yaşarım bilmeden?

Ömürde gaflette kalan bir an yok,
Rahat isteğini yollara saçacağım.
İşte AlataV'dan dökülmekte şarkı,
Ben, şarkı fakiri kalbimi açacağım...

TURAB TÖLE (1918-1990)

Turab Töle, 1918 yılında Kazakistan Cumhuriyeti Çimkent vilayetine bağlı Turbet köyünde dünyaya gelmiştir. Yetiştirme yurdunda büyüyen Turab Töle 1938 yılında Taşkent Pedagogika İnstitutinin gece öğretimine girmiştir. Turab Töle, Yaş Küç dergisinde ve birkaç gazetede sorumlu olarak çalışmıştır. Özbekistan Devlet Neşriyatında redaktör, Özbek Televizyonu ve Özbekistan Radyosunda bölüm başkanı olarak çalışmıştır. Turab Töle, Hemze Tiyatrosunun müdürü ve Kültür Bakanlığında bölüm başkanı olarak da görev yapmıştır.

Şiir yazmaya 1934 yılında başlayan Turab Töle'nin ilk kitabı, 1939 yılında yayımlanmıştır. Savaş yıllarında şair, *Şadlığım* "Mutluluğum", *Tebessüm* gibi şiir kitaplarını yayımlamıştır. Savaş yıllarından sonra Turab Töle'nin *Baht Tangateri* "Baht Tanı", *Sen Hakingde* "Senin Hakkında", *Kemelek* "Gök kuşağı", *Nefaset* "Nefislik" gibi kitapları yayımlanmıştır. Cumhuriyet'te tanınan şairin birçok şiiri, Rus diline tercüme edilip *Zveni Maya Pesnya* "Seslen Benim Şarkım" adıyla yayımlanmıştır. Gazeller de yazan Turab Töle, şarkı sözleri yazarı olarak da tanındı. Onun şarkıları *Kanat Kaking Koşıklarım* "Kanat Çırpın Şarkılarım", *Kanatlen Koşıklarım* "Kanatlan Şarkılarım" adlarıyla yayımlanmıştır. Turab Töle, film seneryoları da yazmıştır. *Reis, Margılanlık Kız* "Margılanlı Kız", *Meftuningmen* "Tutkununum" ve *Furkat* adlı seneryoları esasında filmler çekilmiştir. Turab Töle, *Kırk Kız*, *Kızbulak*, *Nadire begim* adlı tiyatro eserleri kaleme almış ve bu eserler sahneye konmuştur.

1987 yılında Gafur Gulam Edebiyat ve Sen'et Neşriyatında yayımlanan *Cigergöşem* "Ciğerköşem" adlı kitapta şairin şiirleri, şarkıları ve kıtaları toplanmıştır.

Özbekistan Halk Yazuvçisi unvanına lâyık görülen Turab Töle, 1990 yılında Taşkent'te vefat etmiştir.

Turab Töle'nin şiirlerinin en önemli temalarından biri vatan sevgisidir. *Can Özbekistanginem*, *Yurtim*, *Özbekistan Kemali* adlı şiirlerinde vatanına olan sevgisini samimi bir şekilde dile getiren şair, vatanın bir parçası olan şehirler ile ilgili şiirler de kaleme almıştır: *Ane Meskenim*, "Ana Meskenim" *Taşkent Monologu*, *Taşkent 83*, *Harme Nemengen* "Yorulma Nemengen", *Sirderyaning Ul Yü-*

zide “Sirderya’nın O Yüzünde”. Bu şiirlerinde şehirlerin güzelliklerini aksettiren şair, Taşkent Monologi adlı şiirinde Taşkent’in tarihî önemini şu şekilde dile getirmiştir:

Toshkent ovozi kelur quloq solsam har safar,
İpak yo’liman deydi, qit’alarga mo’tabar,
Men mashriqni bag’ladim mag’rib bilan muxtasar,

Taşkent’in sesi gelir, kulak versem her sefer,
İpek yoluyum der, kıtalarda muteber,
Ben Batıyı bağladım Doğu ile sürekli.

Turab Töle, sevgiyi, lirik ve içten duyguları şiirlerinde terennüm etmiş, sevgiyi ve sevgiliyi yücelterek destan kahramanlarının aşkıyla özdeşleştirmiştir. Onun şiirlerinde sevgi, doğayla bütünleştirilmiş ve farklı bir bakış açısıyla verilmiştir.

Şiirlerinde sevgi, güzellik, doğanın insan ruhundaki etkileri gibi konuları işleyen şair, kıtalar adı altında topladığı dörtlüklerinde hayatın gerçeklerini veciz sözler şeklinde aksettirmiştir. Şair, dört dizeye derin anlamlar sığdırmış, insanı düşündüren gerçekleri ustalıkla vermiştir:

Ot tortadi aravani rasmi,
It yotadi ko’lankasida.
Nomard yoqib olovni asli,
Sen yonasan alangasida.

At çeker arabayı aslında,
İt yatar gölgesinde.
Namert yakıp ateşi aslında,
Sen yanarsın alevinde.

Vatan sevgisi, mecazî aşk gibi temaları ustalıkla işleyen Turab Töle, tarihin ünlü simaları hakkında da şiirler yazmıştır. *Beruniy* ve *Ebu Abdulla İbn Musa El Harezmiy Ane Yurtide* adlı şiirleri bu temadaki en önemli şiirleridir. Harezmi’yi kendi ağzından tanıttığı şiirinde ünlü bilginin hayatı ve öğüt niteliğindeki sözleri gerçekçi bir şekilde verilmiştir.

Aşağıya seçilen şiirlerin yaratıcı şair hakkında bir fikir vereceğini umuyoruz.

TORIMGA

Sozlab turib roz aytaman torimga,
Yig'lab-yig'lab aytmaganim yorimga.
Agar sen ham qayrilmasang zorimga,
Ishonmayman bu dunyoda borimga.

Torlaringni sozlay uning yo'liga,
Gul-lola ek muhabbatning cho'liga,
Yo'q, gul emas, yuraging tut qo'liga,
Quloq tutsin loaqal gulyorimga.

Qay til bilan aytsam ekan arzimni,
Arzim nechuk, dilim tola dardimni.
Kuyla torim, yuvgil dardi zardimni,
Peshvoz chiqay hafif hukmdorimga.

Oshiq zori qachon yetgan zoriga,
Ishonganmi asl yori boriga,
Nahot aytib o'tar dardin toriga,
So'zla mening dardimni dildorimga.

Bilsang agar, ko'p qiynaydi oylari,
Kokil tashlab o'tganida boylari,
Xoki poyim bo'ldi ko'cha-kuylari,
Yetkur meni visoli xumoriga...

SAZIMA

Akort ederek sır söylerim sazıma,
Ağlaya ağlaya söylemediklerimi yarime,
Eğer sen de kulak vermezsen naleme,
İnanmam bu dünyada var olduğuma

Tellerini akort edeyim onun yoluna,
Gül lâle dik muhabbetin çölüne,
Gül değil, yüreğini ver eline,
Kulak versin hiç olmazsa şarkıma.

Hangi dille söylesem acaba arzımı,
Arzımı değil, gönlümü dolduran derdimi.
Söyle sazım, temizle derdimi merdimi,
Karşılایayım, nazik şahımı.

Aşğın nalesi ulaşır mı yarine,
İnanmış mıdır yarinin varlığına,
Ölür mü derdini söyleyerek sazına,
Söyle benim derdimi sevgilime.

Anlarsan çok eziyet veririr düşüncesi,
Kâküllerini atıp geçtiğinde boyu,
Hâk-i payim oldu yolları,
Kavuştıur beni sevgilinin visaline.

ONA YER NIDOSI

Hammasi esimda. Hammasi nigor!
Uni kuzatganing jangga, shahsuvor,
Kechgan xayollaring, o'ylaring takror,
Hammasi esimda,
Hammasi, nigor!...

Barchinoyim, derdi erkalab, suyub,
Alpomishim, deding kuzatib, kuyib,
Yoringning ko'ksiga boshingni ko'yib...
Hammasi esimda,
Hammasi, nigor!...

Havas qilmaganlar yo'q edi sizga,
Ochilib-sochilib yurishingizga,
Olamni mahliyo qilishingizga,
Hammasi esimda,
Hammasi, nigor!...

Atirgul o'tqazdi bog'ingga u ham,
Alpomish singari, dedi, chekma g'am,
Tiz bukib qarshingda yod etdi qasam,
Hammasi esimda,
Hammasi, nigor!...

O'lsam ham o'ldirib o'laman, dedi,
Senga shunday fido bo'laman, dedi,
Shu gulimdan xabar qilaman, dedi,
Hammasi esimda,
Hammasi, nigor!...

Oppoq-oppoq bo'lib ochilardi gul,
Naqadar kutarding uni, o, singil!
E, voh, yuragingga changal urdi ul...
Hammasi esimda,
Hammasi, nigor!...

Atirgul ochildi qipqizil bo'lib,
Qipqizil qon bo'lib, qonli gul bo'lib,
Yoring halok bo'ldi olamgir bo'lib!...
Hammasi esimda,
Hammasi, nigor!...

Mangu olov yonar o'sha gul misol,
Sening ham qalbingda, nigor, o'sha hol,
Qalbingiz qolmishdir uyg'oq bir nihol,
Mening quchog'imda,
Jonimda, nigor!...

TOPRAK ANANIN NİDASI

Hepsi aklımda, hepsi, güzel!
Nasıl gönderdiğin savaşa onu,
Kurduğun hayallerin, düşüncelerin,
Hepsi aklımda,
Hepsi güzel!...

Berçinciğim derdi nazlandırıp sevip,
Alpamış'ım dedin, uğurlayıp, yanıp,
Yarının göğsüne başını koyup...
Hepsi aklımda,
Hepsi güzel!...

Heveslenmeyen yoktu size,
Hür bir şekilde gezişinize,
Alemi kendinize çekişinize,
Hepsi aklımda,
Hepsi güzel!...

Gül dikti bahçene o da,
Alpamış gibi, dedi gam çekme,
Yemin etti, diz çöküp karşında,
Hepsi aklımda,
Hepsi güzel!...

Ölsem de öldürüp ölürtüm, dedi,
Sana böyle feda olurum dedi,
Bu gülümden haber veririm, dedi,
Hepsi aklımda,
Hepsi güzel!...

Beyaz beyaz açılırdı çiçek,
Ne kadar beklerdin onu, ey bacım!
Eyvah yüreğini yaktı o...
Hepsi aklımda,
Hepsi güzel!...

Gül açıldı kıpkırmızı olup,
Kıpkırmızı kan olup, kanlı gül olup,
Yarin helâk oldu cihangir olup!...
Hepsi aklımda,
Hepsi güzel!...

Bengi alev yanar, o gül gibi,
Senin yüreğinde de o hâl, güzel,
Kalmıştır yüreğiniz diri bir fidan gibi,
Benim kucağında,
Canımda güzel!...

ZEBUNNISO QALAMI

Zebunniso qalamidek qalam qayda,
Uning kabi ko'hlik mohi sanam qayda!
E voh, har bir satri silqir alam bilan,
Alam sahrosida unga karam qayda!

Zebunniso navosidek navo qani,
She'riyatda uningdek podsho qani!
"Biyoki zulfi kaju chashmi surmaso injost"
Deya olamni gangitgan deho qani!

Zebunniso qalamiga g'alib qayda!
G'alib nechuk, uning kabi tolib qayda!
Bobur Mirzo idrokining sham'imidir,
Bu olamda uning kabi orif qayda!

ZEBUNNISA'NIN KALEMI

Zebunnisa'nin kalemi gibi kalem nerede,
Onun gibi güzel sanem nerede!
Ah, her bir satırı akar elem ile,
Elem sahrasında ona kerem nerede!

Zebunnisa'nin nevası gibi neva hani,
Şiirde onun gibi padişah hani!
"Biyaki zülfi kacu çeşmi sürmesa incast"
Diye dünyanın başını döndüren deha hani!

Zebunnisa kaleminden üstün kalem nerede!
Üstün ne ki, onun gibi talip nerede!
Babur Mirza'nin idrakinin mumu mudur,
Bu alemde onun gibi arif nerede!

PİRİMKUL KADİROV (1928)

Pirimkul Kadırov, 1928 yılında Tacikistan Cumhuriyeti'nin Oratepe bölgesine bağlı Kengköl köyünde doğmuştur. 1947 yılında Taşkent Devlet Üniversitesine girmiştir. Üniversiteyi bitirdikten sonra 1951 yılında Moskova'da Maksim Gorki Cehan Edebiyatı İstitütinde lisans üstü öğrenimine başlamış ve Abdulla Kahharning Urişden Keyingi İcadi konusunda doktora tezi hazırlamıştır.

Pirimkul Kadırov, 1954-1963 yılları arasında İttifak Yazuvçiler Uyuşmesi "Sovyetler Birliği Yazarlar Birliği" yönetiminde Özbek edebiyatı danışmanlığı yapmış; 1963-1976 yılları arasında Özbekistan Fenler Akademi Til ve Edebiyat İstitütinde araştırmacı olarak çalışmıştır. Sonraki yıllarda Pirimkul Kadırov, Özbekistan Cumhuriyeti Yüksek Meclisine birkaç defa milletvekili seçilmiştir.

Yazarın ilk eseri *Studentler* "Yüksek Okul Öğrencileri" 1950 yılında yayımlanmıştır. Bundan sonra yazarın *Can Şirin* "Can Tatlı", *Keyf, Alav* adlı hikâyeleri, *Beş Yillikler Ferzendi, Kadrim, Erk, Meras* adlı uzun hikâyeleri, *Sergüzeşterler, Yeyre İstitütge Kirmakçi* "Yeyre Enstitüye Girmek İstiyor" gibi hikâye kitapları basılmıştır. Pirimkul Kadırov, *Necat* efsanevî hikâyesini de kaleme almıştır.

Hikâye ve uzun hikâyeler yazıp tecrübe edinen yazar, büyük mensur eserlerde kendini denemiştir. Onun ilk romanı için konu, üniversite öğrencilerinin hayatından alınmıştır. *Üç İldiz* "Üç Kök" diye adlandırılan bu roman, okuyucular tarafından iyi karşılanmıştır. Çağdaş konularda yazar, *Kare Közler, Almas Kemer* "Elmas Kemer" adlı romanları kaleme almıştır. Kare Közler için konu, köy hayatından alınmıştır. Ama romanın problemler dairesi köy ile sınırlı değildir. Romanda "şahsge sınığış yılleri" diye adlandırılan yıllarda insan haklarının ayak altına alınması, sahtekârların ve vurguncuların sefa içinde yaşaması ustalıkla gösterilmiştir. Kare Közler romanı, Özbek edebiyatında büyük bir olay olmuştur. Yazara büyük bir şöhret getirmiştir. Almas Kemer romanının konusu şehir hayatından alınmıştır. Romanda şehir ortasından geçirilen kanal ve bu kanal ile ilgili olaylar tasvir edilmiştir. Bu basit olayların yardımıyla yazar, ciddî sosyal meseleleri ele almıştır. Doğru sözlülük, sadakat ve bilimde gerçeğe saygı yüceltilmiş, menfaat düşkünlüğü, vefasızlık ise aşağılanmış ve karalanmıştır. Bu

sosyal problemler, somut insanların kaderinde ilginç ve heyecanlı bir şekilde tahlil edilmiştir.

Pirimkul Kadirov'un yaratıcılığında tarihî konular önemli bir yer tutmaktadır. Yazar, Zahirüddin Muhammed Babur ve onun zamanı hakkında *Yulduzli Tünler*"Yıldızlı Geceler" adlı romanı yazmıştır. Bu romanda Babur'un tarih sahnesine çıktığı günden başlayıp ölümüne kadar olan hayatı, bir hükümdar olarak savaşları, mücadeleleri ve aile hayatı verilmiştir.

Bir kaza sonucu babasını kaybeden Babur, on iki yaşında tahta geçer. Endican'da huzurlu bir hayat geçiren Babur, bir taraftan Timur ve Nevayî gibi büyük binalar kurup ölmez eserler bırakmasını isteyen annesi ve ablasının, diğer taraftan savaşçı beylerin etkisiyle ikilemler yaşar. Sonunda beylerin dediklerini makul bulup Semerkant'ı kuşatır ve alır. Ancak, kendine en yakın beylerin ihanetine uğrar ve büyük bir emekle ve hevesle aldığı Semerkant'ı bırakıp Endican'a dönmek zorunda kalır. Yarı yolda Endican'ın da elden gittiğini öğrenir, tekrar geriye döner ama kapılar kapanmıştır. Bu fırsatı elinden kaçıran Babur, bundan sonra Semerkant'ı almak için çok mücadeleler vermek zorunda kalır. Bu arada Semerkant padişahının annesi, şehrin geleceği için endişelenir ve Buhara'yı alan ve Semerkant'a hücumu geçen Şeybani Han'ın evlenme teklifi için yazdığı mektuba cevap vererek şehri ona teslim eder. Bir Babur'un bir Şeybanilerin eline geçen Semerkant, Şeybani Han ile Babur'un meydan savaşından sonra tamamen Şeybani Han'ın hükümdarlığına geçer. Bütün Timurluları birleştirme arzusunda olan Babur, Maveraünnehir'i elinden çıkarıp, doğup büyüdüğü yurdundan ve efsanevi başkent Semerkant'tan ayrılmak zorunda kalır. Önce Afganistan'a sonra büyük bir ordu toplayarak Hindistan'a gider ve tarihte bilinen büyük Türk imparatorluğunu kurar. Adaletli ve hoşgörülü bir padişah olan Babur, Hintlilerin büyük sevgisini kazanır. Ancak savaşta komutan olan oğlu yenilen Hintli bir kadın Babur'u zehirler. Bu olaydan sonra bir türlü tam düzelmeyen Babur, oğlu Humayun'u yanına çağırıp padişahlığı ona bırakarak yıllardır bitirmeye uğraştığı Vekayi adlı eseri üzerinde çalışır. Eserini tamamlayan Babur, zehirlenme olayının etkisiyle ebediyete intikal eder. Geride büyük bir imparatorluk, Humayun gibi iyi bir evlat, Vekayi adlı tarihî bir eser ve şiirler bırakmıştır.

Bu romanda, Babur'un parlak ve mükemmel tipi yaratılmıştır. Romanı okurken Babur'u meydan savaşlarında orduyu ustaca yöneten mahir bir komutan, çeşitli din ve inançtaki toplulukları birleştirmek için uğraşan bir padişah, duyduğu, öğrendiği ve kendisinin de yaşadığı olayları yazmaktan zevk alan bir tarih yazarı, uzakta bıraktığı yurdunun özlemiyle acı dolu şiirler yazan bir şair ve ailesine ve yakınlarına bağlı bir kişi olarak buluyoruz.

Belirli bir miktarda biyografik bir yapıya sahip olan bu roman, okurlar tarafından ilgiyle karşılanmıştır. Roman bir kaç defa yayımlanmıştır. Birçok dile tercüme edilmiştir. Roman üzerine tiyatro eserleri yaratılmış, televizyon dizisi olarak filme alınmıştır.

Yulduzli Tünler romanında tarihî konuda büyük bir merakla çalışan ve çok malzeme toplayabilen yazar, bu konuyu devam ettirerek Evladler Davani (Humayun ve Ekber) "Kuşaklar Geçidi" adlı romanı yazmıştır. Bu romanda Babur'un oğlu Humayun ve torunu Ekber'in Babur'un kurduğu imparatorluğu devam ettirmek ve yükseltmek için verdikleri mücadeleler kaleme alınmıştır. Bu roman da Yulduzli Tünler romanı gibi okuyucular arasında büyük bir ilgi görmüştür.

Pirimkul Kadirov, her iki tarihî romanda da tasvirleri başarılı bir şekilde vermeyi başarmıştır. Bu tasvirler, öylesine canlı verilmiştir ki, suların seslerini, atların kişnemelerini, savaş meydanlarının gürültülerini, doğadaki canlılığı satırlarda hissetmek mümkündür.

Özbekistan Cumhuriyeti'nin Gafur Gulam Edebiyat ve Sen'et Neşriyatı, 1977-1979 yılları arasında yazarın üç ciltlik seçme eserlerini yayımladı: 1. cilt Almas Kemer, 2. cilt Kare Közler romanı ve Erk kıssası, 3. cilt Üç Yıldız.

Pirimkul Kadirov, *Halk Tili ve Realistik Proza* "Halk Dili ve Gerçekçi Neşir", *Til ve Dil* "Dil ve Gönül" adında bilimsel eserler yaratmıştır. Tercüman olarak Rus edebiyatından birkaç Rus yazarının eserini tercüme etmiştir.

Yazarın Yulduzli Tünler romanı, Hemze Devlet ödülüne lâyık görülmüştür. Halk Yazuvçisi unvanını alan yazar, Özbekistan Cumhuriyeti Yüksek Meclisinin milletvekilidir.

YULDUZLI TUNLAR

Kechki payt xujrada Boburning yolg'iz o'zi qoldi. Qosimbek kerakli odamlarga “hujra-mirzo hazratlarining xilvatgohlari bo'ldi, kechasi ham o'sha coyda tunamoqlari mumkin”, deb bildirib qo'ydi. Qo'rchilar Boburning ko'ziga tashlanmaslikka tirishib. hujraning orqa tomonida qo'riqchilik qila boshladilar.

Doimo ko'pchilikning diqqat markazida bo'lish va podsohning har bir gapi, har bir harakati kimningdir taqdiriga ta'sir qilishini unutmay hamisha ziyrak va ehtiyotkor turish Boburni juda siqiltirar edi. Yosh tanasi erkin bo'lishni, oddiy tengdoshlari kabi ochiq-sochiq yayrab yurishni qo'msar edi. Hozir u hujra ichkarisiga to'shalgan beqasam ko'rpachalar ustiga chiqib boshiga yostiq qo'ymasdan birpas chalqancha yotdi. Keyin ag'anab yuztuban bo'ldi-da, engagini kaftiga tirab, devordagi naqshlarga tikildi. Kuni bo'yi otda yurib toliqqan bo'lsa ham dam olib yotgisi kelmas edi. O'rnidan sakrab turib bir-ikki marta qulochini yozib kerishdi, esnadi. Song ayvonga chiqdi-da yana atrofni tomosha qila boshladi.

To'rt tomonning hammasi bahor nafosatiga to'la. Havo musaffo bo'lgani uchun pastda yoqilayotgan olovning tutuni ham odatdagidan tiniqroq ko'rinadi. Oxiri qorli tog'lar bilan tutashib ketgan vodiyning ko'z ilg'agan hamma joyi ko'kalamzor. Bir yog'ida O'zgant, bir yog'ida Marg'ilon, uzoqlarda Isfara, Xo'jand, Koson va Axi-bu o'rchinlarning hammasida bog'-rog'lar chaman bo'lib gullaganini Bobur go'yo xayol ko'zi bilan ko'rib turibdi. Ulug'vor tog'lar afsonaviy qal'a devorlaridek atrofni o'rab turgan bu go'zal vodiyo hozir avvalgidan xiyla osuda. Urush tugaganiga ikki yildan oshdi.

Bunday tinch, mas'ud damlarda uni qog'oz-qalam o'ziga tortardi. Savdarlar hujraga olti oyoqlik miz keltirib qo'yishgan. Bobur miz yoniga beqasam ko'rpacha ustiga o'tirib “Vaqoi” deb atagan xotira daftarini ochdi. Songgi yozuvlari-o'zi yaqinda ko'rgan Konibodom va Isfara haqida edi. Endi bu yozuvlarni davom ettirib, O'sh to'g'risida bita boshladi: “O'sh qasabasi Andijondan to'rt yig'och yo'ldir... Boratog'ning tumshug'ida tarix to'qqiz yuz ikkida men bir ayvonlik hujra soldim. Bu hujra bisyor yaxshi voqe' bo'libdur. Tamom shahar va mahalla oyog' ostidadur...”

Bobur O'shning binafshasi, lolalari, oqar suvlari, oq mavjli qizil toshlari haqida ham berilib yozayotgan edi, birdan Qosimbek eshik og'zida paydo bo'ldi:

-Amirzodam, xayolingizni bo'lsam ma'zur tuting. Buxoradan-Sulton Ali mirzodan maktub kelmishdir!

Boburdan ishora bo'lgach, Qosimbek ichkariga kirib, o'ram qilingan oltin bog'ichli maktubni Boburga uzatdi. Bobur maktubni ochip o'qidi-yu:

-Sulton Ali mirzo bizni Samarqand yurishiga chorlabdir, -dedi.

-Bitim tuzgan edingiz-da, amirzodam. Safarga chiqmoq kerak.

-Oshiqmang, bek. Avval onam hazratlarining rizoligini olaylik.

Bobur har muhim ishda onasidan maslahat so'rashi Qosimbekka uncha yoqmas edi. Chunki ayollar jangu jadaldan juda bezgan edilar. Jangovar beklar esa urushsiz yursa qilichlari zanglab qoladigandek betoqat bo'lishadi.

Qosimbek Qutlug' Nigor xonimning chodiriga Bobur bilan birga tushib bordi.

Xonzoda begim ham onasining huzurida o'tirgan ekan. Ular Bobur uchun dasturxon yozdirib, chinni laganda kabob keltirdilar. Kabobdan song qimiz ichildi. Qosimbek mo'yloviga tekkan qimiz yuqini kafti bilan artib so'z boshladi:

-Amirzodam Sulton Ali mirzo bilan ittifoq tuzganlar. Bu yerdan cherik tortib bormoqqa so'z berganmiz.

- Tangrim bizni farahli kunlarga yetgazdi,- dedi Qutlug' Nigor xonim. - Endi buni g'animat bilaylik, canob Qosimbek. Sulton Ali mirzo o'z og'asi Boysunqur mirzo bilan Samarqand taxtini talashurlar. Bobur mirzo ulardan baland turmoqlari kerak. Tangriga shukur, amirzodamning Andijonda o'z taxtlari bor.

Qosimbek bu so'zlarga tezda javob topolmay taraddudlanib qoldi. Shunda Xonzoda begim gapga aralashdi:

- Amirzodam, Samarqand yurishining sarfu xarojatiga Andijonda saroylar, madrasalar qursangiz ham bo'lur. Andicon ham Samarqanddek sayqali ruyi zamin bo'lsa, nomingiz Ulug'bek mirzoning nomidek shuhrat qozansa-biz mush-tiparlaringizning orzuyimiz shu!

Bobur hazilomuz kulimsiradi:

- Men avval Samarqand sayqalini bir ko'rmoqchimen. Ibrat olsak, undan song olurmiz.

Qosimbek Boburning so'zlarini yoqtirib:

- Lutf qildingiz, amirzodam! - deb qo'ydi.

- Lekin amirzodam Samarqandni yoshliklarida ko'rganlar, - deb e'tiroz qildi Qutlug' Nigor xonim.

- Besh yoshimda ko'rganim yodimda uncha qolmabdir.

Xonzoda begim kuldi:

-Bultur Samarqand azimati bilan ketib bizni ko'p so'g'intirgan edingiz-ku?

Bobur bulturgi muvaffaqiyatsiz yurishini eslab jiddiylashdi:

- Rost, bultur to'rt oy Samarqand atrofini kezdik. Ammo shahar darvozalari biz uchun biron marta ochilmadi. Biz bobokalonimizning poytaxtini ko'rishga munosib emas emishmiz!

Bobur bu so'zlarni shunday kuyinib, alami kelganini yashirolmay lablari titrab aytdiki, uning hali ham juda yosh ekanligi birdan bilinib qoldi. Holbuki, u Samarqandga qo'shin tortib borgan, agar sharga kirsam taxtga o'tirishi kerak edi. To'g'ri, Boysunqur mirzo ham Temuriylar avlodidan edi, yana tag'in Boburdan besh yosh katta edi, demak, taxtda o'tirishi qonuniy edi. Biroq Andijon beklari Boysunqur mirzodan yuz xil kamchilik topib, uni hamisha yomanlab gapirishar va Samarqand taxtiga faqat Boburni munosib ko'rishar edi. Boysunqur mirzo buni bilganligi uchun Boburni Samarqandga yo'latmas edi. Mabodo Bobur shaharga qo'shinsiz shunchayin poytaxtni ko'rish uchun kiradigan bo'lsa, Boysunqur mirzo uni tuttirib yo'q qilib yuborishi mumkin edi. Chunki oradagi taxt talashi va beklarning adovati ularni bir-birlariga dushman qilib qo'ygan edi.

Qutlug' Nigor xonim endi o'n besh yoshga kirgan o'g'lining bu talashlar va adovatlarga aralashmasdan, o'z mulkida osoyishta hukm surishini istardi. U Boburning alamdan o'zgarib ketgan yuziga onalarcha qayishib qaradi-yu, unga joni dilini bergisi kelib gapirdi:

- Boburjon, so'zimga ishoning, bu besh kunlik dunyo sizning kuyunishingizga arzimaydir!

Onasi o'g'lini podshoh bo'lmasidan oldingi nomi bilan atab mehri tovlanib gapirgani Boburga juda yoqimli tuyuldi. Bir lahza u o'zini mehribon bir onaning beg'am, betashvish bo'taloq o'g'lidek sezdi-yu, yelkasidagi katta yuk yerga tushgandek yengil tortdi.

- Vaqti soati kelur. Samarqand orzusiga ham yetishursiz,-deb davom etdi Qutlug Nigor xonim. - Biroq hozir raiyat osoyishta umr ko'rishga mushtoq. Qanotingiz ostida Qosimbekdek tadbirkor amiru umarongiz bor. Mana shu O'shda-gi hujrani qurgan me'mordek hunarpehalar sizning xizmatizingizda. Endi onangiz sizdan iltimos qilur: Samarqand muhorabasini besh-olti yilga kechiktirsangiz. Barchamizga bosh bo'lib, vodiyni obod qilsangiz, Andijonda, Marg'ilonda, O'shda katta obidalar qursangiz!

Qutlug' Nigor xonim podshoh o'g'luga ko'pdan beri bunchalik jiddiy, bunchalik qat'iy iltimos bilan murojaat qilmagan edi. Qosimbek yerga qarab sukutga ketdi. Bobur ham bir lahza dasturxon chetida oltin jomda qizg'ish ko'rinayotgan qimizga ko'z tikib jim qoldi. Umumiy sukunatda Xonzoda begimning nafis, tiniq ovozi eshitildi.

- Amirzodam, siz Navoiyning dostonlarini yod bilursiz . Farhod qanday ajib binolar qurganini bir eslang. Men bir munglik egachingiz doim orzu qilurman: siz ham Farhoddek bunyodkor bo'lingiz! Dunyoda bundan ulug', bundan savobli ish yoq!

Bobur O'shda o'zi qurdirgan kichik bir hujradan bugun qanchalik zavq olganini esladi-yu, onasi bilan opasining tilaklarini qo'llab- quvvatlagisi keldi. Ammo u bunday muhim davlat ishlarini bir o'zi hal qilolmasligini ham bilar edi. Bobur Qosimbekka ko'mak so'ragan kabi qarab:

- Chorasi topilurmikin?- dedi.

Gap Samarqand yurishini qoldirish haqida ekanini Qosimbek sezdi. Asli harbiy odam bo'lgan va juda ko'p jangu jadallarda qatnashgan Qosimbek Bobur istagan chora topilmasligini ich-ichidan sezib turardi. Chunki Samarqand yurishi hamma nufuzli beklarning mashvaratida ma'qullangan, tayyorlik ishlari allaqachon boshlab yuborilgan. Katta bir to'siqdan o'tish uchun butun kuchi bilan sakrayotgan otni birdan to'xtatib bo'lmaydi, mabodo zo'r bilan to'xtatilganda ham ot yiqilishi, chavandozni yerga uloqtirishi mumkin. Qosimbek buni ochiq aytishga jur'at etolmadi-yu, qo'lini ko'ksiga qo'yib:

- Amirzodam, qulingiz chora topishdan ojizman, -dedi.

- Bu javob Boburga og'ir botdi.

- Onamning iltimoslarini rad etaylikmi?

Bobur bu so'zlarni shunday zarda qilib aytdiki, Qosimbek uning hozir onasi va opasi aytgan ishlarni qilg'isi kelib turganini aniq sezdi. So'ng u Boburning kechagina Samarqand yurishiga tarafdor bo'lib, janglarda qatnashish ishtiyoqida yonib aytgan so'zlarini esladi-yu, ichida g'ijjib qo'ydi. Boburdagi bu o'zgaruvchanlikni Qosimbek yoshlik g'o'rligidan ko'rar, xususan bunday murakkab davlat ishlarida ayollarning gapiga kirishni katta bir zaiflik belgisi deb bilardi. Ammo Qosimbek Qutlug' Nigor xonim bilan ham hisoblashishga majbur, chunki yosh podshohga onasining ta'siri kuchli ekanini o'z ko'zi bilan ko'rmoqda edi.

- Xonim hazratlarining iltimoslari menga toji sar bo'lsin, - dedi Qosimbek cho'kkalab o'tirgan ko'yicha bosh egib. - Qulingiz aytmoqchimankim, bunday muhim ishda barcha nufuzli beklarning rizoligini olmasak bo'lmas.

Podshoh oilasi Qosimbekka alohida ehtirom bildirganda uning nomiga "amirlar amiri" degan unvonni qoshib aytar edi. Hozir ham Qutlug' Nigor xonim:

- Janobi amirul umaro, - dedi unga, - Siz boshqa beklarning rizoligini olishda Bobur mirzoga ko'mak berurmisiz?

- Jonim bilan! Ammo beklarning ba'zi andeshalaridan faqir xabardorman. Gustoxlik sanalmasa aytay.

- Aytingiz, - dedi Bobur.

Qosimbek yerga qarab, bir lahza o'y surdi, hali oq tushmagan g'ayir qo'ng'irtob soqolining uchlari saqarlot chakmanining zarrin yoqasiga tegib, qayrildi. Nihoyat Qosimbek boshini ko'tarib Boburga qaradi-yu, Samarqanddagi ulug' obidalar ulkan bir davlatning kuchi va butun viloyatlarning ishtiroki bilan qurilganini, hozir o'sha yagona davlat parchalanib ketganini, Farg'ona katta vohasi bo'lsa ham, ammo Movarounnahrning faqat bir qismi ekanini gapira boshladi. Uning nima demoqchi ekanini sezgan Xonzoda begim istihzoli jilmayib so'radi:

-Janobi amirul umaro, Andijonda obidalar qurishga kuchimiz yetmaydi, demoqchimisiz?

-Oliy nasab begim, siz Samarqanddek ulug' shaharda obidalar qurish haqida so'z ochdingiz. Beklar ayturlarki, ulug' shahar bunyod etmoq uchun yana o'sha ulug' davlatni tiklamoq kerak. Butun viloyatlarning kuchini bir coyga yig'moq kerak. Hozirgi parokandalik ulug' qurilishlar qilishga imkon bermagay.

Qosimbekning bu gaplari Boburga juda mantiqli tuyuldi. U onasiga qarab bundan ham mantiqliroq bir so'z kutdi.

- Janob Qosimbek ulug' obidalarni faqat Amir Temurdek sohibqironlargina qurgan emas, - dedi Qutlug' Nigor xonim, - Hirotda Alisherbek İxlosiya, Unsiya otlik binolar qurmishlar. Bobur mirzoning hokimiyatlari Alişerbekning hokimiyatlaricha emasmi? Axir Alisherbek bir tojdorning musohibi bo'lsalar, Bobur mirzo mustaqil davlatning podshosilar-ku!

Qutlug' Nigor xonimning bu so'zlari Boburning qalbida cho'kib yotgan eng o'tli istaklarini yuzaga qalqitib chiqarganday bo'ldi. Uning yoshlik ehtirosi bilan qalbiga tugib yurgan eng kuchli orzusi - janglarda katta g'alabalarga erishib yoki ajoyib she'rlar, dostonlar yozib el og'ziga tushish, song Navoiydek ulug' odamlarga tanilish va ularning maxsus e'tiborlariga sazovor bo'lish edi. Yetti oy ovora bo'lib Samarqandni ololmay kelganidan keyin janglarda katta g'alabalarga erishish hali ushalmaydigan bir orzu ekaniga uning ko'zi yetib qoldi. Ulug' shoir bo'lish orzusi ham qo'l yetmas bir balandlikda uchib yurgan baxt qushiga o'xshaydi. Bobur uni tutishga hali kuchi yetmasligini sezadi. Ammo hozir onasi Navoiy qurgan imoratlarni tilga olishi bilan Boburni o'sha o'tli orzusiga yetkazadigan boshqa bir yo'l "yalt" etib ko'ziga ko'rinib ketdi. Navoiy qurgan İxlosiya va Unsiyalarning shuhrati og'izdan-og'izga o'tib, Farg'ona vodiysiga yetib kelgan ekan, endi bu yerda on besh yoshlik podshoh o'shanaqa obidalar qurdirsa, ovozasi Hirotga ham yetib bormasmikin? Keyin, ehtimol, Navoiy ham buni eshitar, Boburning kimligini so'rab bilar, uni orqavoratdan tanib qolar. Keyin balki Bobur Hirotga borar yoki Navoiy o'zi bu tomonlarga kelishni ixtiyor qilar. Navoiy Husayn Boyqaraning saroyidan bezib yurganini Bobur ham eshitgan edi. Balki ulug' shoir Hurosondan Farg'ona Vodiysiga kelib yosh Boburga murabbiy

bo'lar. O'yi shu yerga yetganda Bobur juda hayajonlanib ketdi. Ko'zlari yonib, Qosimbekka qaradi-yu:

-Onam haqlar, - dedi. - Beklarni ko'ndirmoq kerak!

Boburning songgi so'zi farmondek eshitildi - yu, Qutlug' Nigor xonim bilan Xonzoda begimning chehralari ochilib ketdi. Ular, "Qosimbek endi yengildi", deb o'yladilar. Ammo ulkan gavdali Qosimbek o'zining keng yelkalari ortida zo'r beklar turganini his qilganday hamon taslim bo'lmas edi.

- Amirzodam, farmoyishingizni ado etishdan oldin beklarning yana bir andeshasini aytishga ruxsat eting.

Bobur istar-istamas bosh irg'ob, ruxsat bergan bo'ldi. Qosimbek lablarini yopib turgan uzun qo'ng'ir mo'ylovini qo'li bilan ikki yonga surdi-da, kulimsirab Xonzoda begimga qaradi:

- Begim, siz amirzodamni Farhodga yaxshi qiyos qildingiz. Beklarimiz zamon Farhodining xizmatida bo'lishdan iftixor qilurlar. Bizning orzuyimiz - Farhodimizni o'z Shirinlariga yetkazishdir. Ammo, - deb Qosimbek birdan jiddiylashdi, - ma'lumingizkim, bizning Shirin bugun Samarqandda yog'iy qo'rshovida asira kabi iztirob chekmoqdalar.

Boburning yuziga nafis qizillik yugurdi. U uyalganini sezdirgisi kelmay, boshini egdi-yu, o'z tizzalariga ko'z tikdi.

Qosimbek juda mushkul va nozik bir gapni qo'zg'agan edi. Bobur besh yoshligida unga Samarqand podshosi Sulton Ahmad mirzoning ortancha qizi Oyisha begimni unashtirib qo'yishgan edi. Hozir shu qiz o'n yoshga kirgan. Bobur uni yaqin yillarda ko'rgan emas, ammo ko'rganlar hammasi Oyisha begimning g'unchadek go'zalligini maqtab kelganini eshitgan. O'sha go'zal qizcha Boburni o'z najotkorini kutganday kutadi, buni ham Boburga kelib aytuvchilar bor. Bobur ham o'zining malikasiga qahramonliklar ko'rsatib yetishishni istaydi. U Oyisha begimning o'zini eslolmasa ham besh yoshida Sulton Ahmad mirzoga uzatilgan Termizlik go'zal bir kelinchakni yaqindan ko'rgani yodida.

"Bet ochar" degan odatga binoan, yosh kelinchakning yuzidagi pardasini pok nafasli yosh bola ochishi kerak edi. O'sha kunlarda Qutlug' Nigor xonim besh yoshli jajji o'g'li Boburni Samarqandga to'yga olib borgan edi. Sulton Ah-

mad mirzoning o'g'li yoq edi, Boburga podshoh oilasi havas bilan qarar edi. Shuning uchun kayvonilar “yangi tushgan kelin ham mana shu sherdek o'g'il ko'rsinlar”, deyishib, bet ochishga Boburni munosib topdilar. Bu hodisaning ko'p tafsilotlari Boburning xotirasida qolmagan. Ammo oltin qo'shib to'kilgan harir oq pardani kelinchakning yuzidan olganda butun borligini nihoyatda yoqimli bir tuyg'u chulg'ab olgani hech esidan chiqmaydi. Bu - go'zallik tuyg'usi ekanini u endi biladi. Termizlik kelinchak aqlni shoshiradigan darajada ko'hli bo'lganiga besh yashar bolaning fahmi yetmagan bolsa ham, ammo go'dak qalbi afsonaviy bir jozibadan to'lqinlangani yodida qolgan. Shuning uchun hozir unga Samarqanddagi qayligining husnini maqtaganlarida, o'sha kelinchak esiga tushadi. Boshqa tafsilotlar o'qigan kitoblaridagi go'zallar tasviridan olib qo'shiladi. Bobur Samarqanddagi qaylig'ini o'smirlarcha bir soflik bilan g'oyibona sevadi. Mana shu sevgilisi bugun Boburning dushmanlari asoratida ekan, u Andijonda bamaylixotir yura oladimi?

- Janob Qosimbek, - dedi Qutlug' Nigor xonim, -kelinimizning taqdiri bizni ham iztirobga solur. Biz onalaridan iltimos qilib kitobat yuborgan edikki, Oyisha begimni Toshkentga egachilari Robiya begim huzuriga jo'natsinlar. Ehtimol, shu iltimosimiz bajo keltirilgandir?

Qosimbek ma'yus bosh egib:

- Afsus, xonim hazratlari, afsus! - dedi. - Qulingiz Samarqanddagi xufyalaridan kelgan bir xabarni amirzodamga ko'rsatishdan tortingan edim. Sizlarni ham xavotirlantirmoqchi emas edim...

- Nima xabar? Tinchlikmi? - xavotirlanib so'radi Boburning onasi.

- Oyisha begim onalari-yu, opalari bilan birga Toshkentga yashirincha ketmoqchi bo'lganlarida Boysunqur mirzo bilib qolib, monelik qilmishdir. Yog'iylik maqomida durušt gaplar aytmişlar. Uylari atrofiga odam qo'ymishlar. Hovlilaridan chiqarmas emishlar. Asiralar endi butun najotni Andijondan kutar emishlar!

Songgi so'zlar Boburning butun vujudini zirqiratib o'tdi. Uning qallig'iga qo'pol gapirib, bechorani asiradek azoblayotgan Boysunqur mirzo shunday g'azabini keltirdiki, ertagayoq uning ustiga qo'shin tortib, bostirib borish va qay-

lig'ini asoratdan qutqarish istagi Boburning qalbidagi boshqa hamma istaklarini bosib keta boshladi.

Xonzoda begim ukasidagi o'zgarishni sezib:

- Amirzodam, iloho asirlarni qutqarish sizga tezroq nasib etsin!- dedi. -Am-mo najotni faqat jangu jadal keltirurmikin? Zaifa egachingizning e'tiqodi shul-ki, qon to'kilsa, adovat kuchayur. Boysunqur mirzo asiralarga battar o'chakis-hur. Najot urushda emas, amirzodam, najot - sulhda!

Begim hayajonlanib aytgan bu so'zlar Boburning ko'nglida qo'zg'agan bo-yagi g'azabni ancha pasaytirdi. "Sulh" so'zi qalbiga iliq tuyuldi.

Xonim darhol qizning gapini quvvatlab, o'g'liga yuzlandi:

- Boysunqur mirzoga elchi yuboringiz, amirzodam! Oradagi adovatni yo'qa-tingiz!

- Boysunqur mirzo zo'ravonlik qilsin! Men mo'minlarcha bosh egib elchi yuboray!

Bobur bu gaplarni aytar ekan, uning zo'rlikka zo'rlik, zarbga zarb bilan ja-vob berish istagi naqadar kuchli ekanligi hammaga sezildi. Qosimbek undagi bu istakni qo'llab quvvatlashga tushdi:

- Xonim xazratlari, hozirgi zamonda zo'ravonlikka mo'minlik mutlaqo rost kelmas. Zo'rlar orasida zo'r bo'lmoq kerak! Alhol, Shayboniyxon Samarqandga shimoldan ko'z tikmishdir. Hisor hukmdori Hisravshoh iloj topsa, Samarqandga janubdan chang solg'usidir. Boysunqur mirzo-noshud tojdor. Poytaxtni ertami-kechmi boy bergay. Agar Bobur mirzo Samarqandni tezroq egallamasalar, bobo-laridan qolgan saltanat begona sulola ilkiga o'tib ketgusidir. Xudo ko'rsatmasin, agar Shayboniyxonmi, Xisravshohmi- birontasi Samarqandni zabt etsa, kuch, qudrati oshib, tez kunda Andijon ustiga ham qo'shin tortib kelgusidir...

- Axir barcha Temuriylar birlashib ittifoq tuzsalar bolmasmi? - dedi Nigor xonim kuyunib.

- Barcha Temuriylarning parokanda kuchlarini yig'ib birlashtirmoq uchun ham qudrat kerak. Iste'dod kerak! Boysunqur mirzoga o'xshaganlarda na unisi bor, na bunisi. Movarounnahrda Temuriylar orasida eng sohibiste'dod, sohib-

qudrat siymo-Bobur mirzodirlar. Shuning uchun biz jonimizni amirzodam ko'zlagan ulug' maqsadlar yo'liga tikkanmiz. Inshoollo, Samarqandni bu yil zabt etsak, xavf-xatarlar bartaraf bo'lg'ay. Ana undan keyin chinakam osuda davr kelur, har qancha binolar qursak oson bo'lur.

Xonzoda begim Qosimbekka tikilib so'radi:

- Xullas, validai muhtaramamizning iltimoslari rad etilurmi?

Qosimbek qo'lini ko'ksiga qo'yib, bosh egdi:

- Qulingizning gustoxligini afv eting, begim, men amirzodamning ijozatlari bilan dilimda borini so'zladim.

Bobur arosatda qolib qiynalar edi. Onasi shunchalik ishontririb aytgan haqli iltimoslarni rad etishga uning tili ham bormas, ko'ngli ham chopmas edi. Ammo Qosimbek uning qalbida shunday tug'yonli hislar qo'zg'adiki, ulardan qutilishning ham iloji ko'rinmay qoldi. Agar u Samarqanddan voz kechsa, narigi zo'ra vonlar poytaxtni olishi, keyin Andijonga bostirib kelishi muqarrar ekani unga hozir juda aniq sezilmoqda edi. Butun Movarounnahrda urush girdobidan qochib qutuladigan biron viloyat ko'ziga ko'rinmas, Bobur qashqirlar qo'rshoviga tushib qolgandek bezovtalanar edi. Onasining: "Sulh tuzing, binokor bo'ling!" - degani "kiyikday beozor yashang" degani edi. Lekin Bobur yirtqichlar orasida kiyik bo'lib kun ko'rolmasligini ich-ichidan his qilar, shuning uchun atrofini qo'rshab kelayotgan bo'rilar bilan sher bo'lib olishishni istar edi. Buni sezib turgan Qosimbek munozarani ortiq cho'zib o'tirgisi kelmadi.

- Amirzodam, bugun otlik sayrga chiqmoqchi edingiz, xonim hazratlarining takliflarini barcha beklar bilan kengashib ko'rurimiz. Oqshom xirgohda mashvarat o'tgazaylik.

Xonzoda begim onasiga "yalt" etib qaradi-yu, "Hozir birgina Qosimbekka o'tkaza olmagan takliflarimizni keyin barcha beklarga qandaq o'tkazurimiz?" - demoqchi bo'ldi. Qutlug' Nigor xonim Boburga yana nimalarnidir aytmoqchi bo'lib og'iz juftladi. Ammo Bobur Qosimbekka qarab:

-Mashvarat ertaga chaqirilsin, yaxshiroq o'ylab ko'raylik, -dedi-da, o'rnidan turdi. Song Qosimbek boshlik mulozimlari bilan otlik sayrga chiqib ketdi.

YILDIZLI GECELER (Parça)¹

Akşam vakti odada sadece Babur kaldı. Kasimbek, gerekli kişilere “oda padişah hazretlerinin yalnız kalacakları bir yer oldu. Gece de orada yatabilirler” diye söyledi. Bekçiler Babur’a görünmemeye gayret ederek odanın arka tarafında bekçilik etmeye başladılar.

Sürekli çoğunluğun dikkat merkezi olmak ve padişahın her bir sözünün, her bir hareketinin birilerinin kaderini etkileyeceğini düşünüp sürekli dikkatli olmak, Babur’u titretirdi. Genç vücudu, özgür olmayı sıradan yaşlıları gibi rahatça yaşamayı özlerdi. Şimdi o, odanın içine döşenen ipek minderlere çıkıp başına yastık almadan bir süre sırtüstü yattı. Sonra dönüp yüzükoyun yattı ve elini çenesine dayayıp duvardaki nakışlara daldı. Gün boyu at üstünde gelip yorulsa da dinlenmek istemezdi. Fırlayıp yerinden kalktı ve bir iki defa kollarını açıp genleşti, esnedi. Sonra eyvana çıkıp etrafı seyretmeye başladı.

Her taraf baharın nefisliğiyle doluydu. Hava berrak olduğu için aşağıda yakılmakta olan ateşin dumanı da normalden daha şeffaf görünüyordu. Sonu karlı dağlara ulaşan vadinin gözün alabildiği her yeri yemyeşildi. Bir tarafta Özgent, bir tarafta Margılan, uzaklarda İsfere. Hocend, Kasan ve Ahsi, bu bölgelerin hepsinde bahçelerin çemen gibi çiçeklendiğini Babur, sanki gönül gözüyle görüyordu. Yüksek dağların efsanevi kale duvarları gibi kuşattığı bu güzel vadi, şimdi eskisine göre daha sakindi. Savaş biteli iki yılı geçti.

Böyle huzurlu ve mutlu anlarda onu kâğıt ve kalem cezbederdi. Hizmetçiler odaya altı ayaklı sehpa getirip koymuşlar. Babur sehpa yanına ipek mindere oturup Vekayi diye adlandırdığı hatıra defterini açtı. Son yazdıkları yakında gördüğü Kanibadam ve İsfere hakkındaydı. Şimdi bu yazıları devam ettirip Oş hakkında yazmaya başladı: “Oş kasabası Endican’dan dört yagaç² yoldur... Baratag’ın yamacında 902 (Miladî 1497) tarihinde ben bir eyvanlı ev yaptırım. Bu ev oldukça güzel olmuştur. Bütün şehir ve mahalle ayak altındadır...”

¹ Gafur Gulam Edebiyat ve Sen’et Neşriyatı tarafından 1988’de Taşkent’te yayımlanan Yıldızlı Tünler baskısının 72-81 sayfalarından alınmıştır.

² Yaklaşık on iki kilometreyi bildiren eski uzunluk ölçüsü.

Babur, Oş'un menekşesi, lâleleri, akar suları ve beyaz benekli kırmızı taşları hakkında da büyük bir istekle yazmaktaydı, birden Kasimbek kapı ağzında peyda oldu.

- Emirzadem, hayalinizi böldüysem affedin. Buhara'dan Sultan Ali mirza³ dan mektup gelmiştir.

Babur'dan işaret gelince Kasimbek, içeriye girip, sarılmış altın bağlı mektubu Babur'a uzattı. Babur mektubu açıp okudu ve:

- Sultan Ali mirza bizi Semerkant'a hücumu çağırmıştır, dedi.
- Anlaşma imzalamıştınız emirzadem. Yola çıkmak gerek.
- Acele etmeyin, bey. Önce annemin rızasını alalım.

Babur'un her önemli işte annesine danışması, Kasimbek'in pek hoşuna gitmezdi. Çünkü kadınlar savaştan çok bıkmışlardı. Savaşçı beyler ise, savaşız yarırlarsa, kılıçları paslanacak gibi sabırsızlanırlardı.

Kasimbek, Kutlug Nigar validenin çadırına Babur ile birlikte inip gitti.

Hanzade sultan da anasının huzurunda oturuyormuş. Onlar Babur için sofraya kurdurup, porselen tabakta kebab getirttiler. Kebaptan sonra kırmızı içildi. Kasimbek, bıyığına bulaşan kırmızı bulaşığını silip konuşmaya başladı:

- Emirzadem Sultan Ali mirza ile anlaşma imzaladılar. Buradan ordu ile gitmeye söz verdik.

- Tanrım bizi huzurlu günlere kavuşturdu, dedi Kutlug Nigar valide. Şimdi bunu ganimet bilelim, Kasimbek. Sultan Ali mirza öz ağabeyi Baysunkur mirza ile Semerkant tahtını paylaşamıyor. Babur mirza onlardan üstün olmalı. Tanrıya şükür, emirzademin Endican'da kendi tahtları var.

Kasimbek, bu sözlere çabuk cevap bulamayıp tereddütte kaldı. O zaman Hanzade sultan söze karıştı.

- Emirzadem, Semerkant yürüyüşünün harcamalarına Endican'da saraylar, medreseler kursanız da olur. Endican da Semerkant gibi yer yüzünün süsü olsa, adınız Ulugbek'in adı gibi ünlü olsa biz zavallıların arzusu budur.

3 Üst düzey kişilere söylenen hitap sözü.

Babur şaka yollu gülümseyip:

-Ben önce Semerkant süsünü bir görmek istiyorum. İbret alırsak ondan sonra alırız.

Kasimbek, Babur'un sözlerini beğenip:

Lutfettiniz emirzadem, dedi.

- Ama emirzadem Semerkant'ı küçükken gördüler, diye itiraz etti Kutlu Nigar valide.

-Beş yaşında gördüklerim aklımda pek kalmamış.

Hanzade sultan güldü:

- Geçen yıl Semerkant kuşatmasıyla gidip çok özletmişsiniz ya.

Babur geçen yılki başarısız hücumunu hatırlayıp, ciddileşti:

- Gerçekten, geçen yıl dört ay Semerkant'ın etrafını dolaştık. Ama şehir kapıları bir kez bile bizim için açılmadı. Biz, ecdadımızın başkentini görmeye lâ-yık değilmişiz.

Babur bu sözleri öylesine yanıp, üzüldüğünü gizlemeyip dudakları titreyerek söyledi ki, onun hâlâ çocuk olduğu anlaşıldı. Halbuki, o şehre askerle gitmişti, eğer şehre girebilseydi tahta geçmesi gerekirdi. Doğru, Baysunkur mirza da Timur soyundan idi, üstelik Babur'dan beş yaş büyüktü, demek ki tahta geçmesi kanunî idi. Fakat Endican beyleri, Baysunkur mirzanın yüz türlü hatasını bulup daima onu kötüler ve Semerkant tahtına sadece Babur'u münasip görürlerdi. Baysunkur mirza bunu bildiği için Babur'u Semerkant'a yaklaştırmaz idi. Eğer Babur şehre askersiz, öylesine başkenti görmek için gelecek olursa, Baysunkur'un onu yakalatıp öldürtmesi mümkündü. Çünkü aradaki taht çekişmesi ve beylerin düşmanlığı onları birbirine düşman etmişti.

Kutlug Nigar valide, yeni on beş yaşına giren oğlunun bu çekişmelere ve düşmanlıklara karışmadan kendi mülkünde huzurlu bir şekilde hüküm sürmesini isterdi. O, Babur'un üzüntüden değişen yüzüne anne şefkatiyle eğilip baktı ve ona canını vereceği gelip:

-Baburcuğum, bana inanın bu üç günlük dünya sizin yanmanıza değmez.

Annesinin oğlu padişah olmadan önceki gibi hitap edip sevgisi kabarıp konuşması Babur'un çok hoşuna gitti. Bir an o, kendini şefkatli bir ananın gamsız, sıkıntısız köşek oğlu gibi hissetti ve omuzlarından ağır bir yük kalkmış gibi rahatladı.

- Vakti saati gelir, Semerkant arzusuna da ulaşırsınız, dedi, Kutlug Nigar valide. Ama şimdi halk huzurlu bir yaşam sürmeyi istemektedir. Kanadınızın altında Kasimbek gibi tedbirli emirleriniz var. Bu Oş'daki binayı yapan mimar gibi sanatçılar sizin hizmetinizdedir. Şimdi anneniz sizden rica eder: Semerkant savaşını beş altı yıl geciktirseniz. Hepimize önder olup vadiyi bayındırlaştırırsanız, Endican'da, Margılan'da ve Oş'da büyük abideler yaparsınız.

Kutlug Nigar valide, padişah oğluna epeyden beri bu kadar ciddî, bu kadar kesin ricada bulunmamıştı. Kasimbek yere bakıp sessiz kaldı. Babur da bir an sofranın kenarındaki altın bardakta kırmızımsı görünen kızıma bakıp sessiz kaldı. Genel sukunette Hanzade sultanın güzel ve berrak sesi duyuldu:

- Emirzadem, siz Nevaî'nin destanlarını ezbere bilirsiniz. Ferhad'ın ne kadar güzel binalar yaptığını bir hatırlayın. Ben gamlı ablanız daima şunu arzularım: Siz de Ferhad gibi yaratıcı olun! Dünyada bundan büyük, bundan sevap iş yoktur!

Babur, Oş'da kurdurduğu ufak bir evden ne kadar zevk aldığını hatırladı ve annesi ve ablasının dileklerini desteklemek istedi. Ama o, böyle önemli devlet işlerini tek başına halledemeyeceğini de bilirdi. Babur Kasimbek'e yardım ister gibi bakıp:

- Çaresi bulunur mu acaba? dedi.

Konunun Semerkant hücumundan vaz geçmek olduğunu Kasimbek sezdi. Aslında askerî bir şahıs olan ve birçok savaşlara katılan Kasimbek, Babur'un istediği çarenin bulunamayacağını sezerdi. Çünkü Semerkant yürüyüşü bütün nüfuzlu beylerin müşaveresiyle kabul edilmiş, hazırlık işleri çoktan başlatılmıştı. Büyük bir engelden geçmek için bütün gücüyle atlayan at durdurulamaz, zorla durdurulduğunda ise, atın düşmesi, jockeyini yere fırlatması mümkündür. Kasimbek, bunu açıkça söylemeye cesaret edemedi ve elini göğsüne koyup:

- Emirzadem, kulunuz çare bulmaktan acizdir, dedi.

Bu cevap Babur'a çok ağır geldi.

-Annemin ricalarını red mi edelim?

Babur, bu sözleri o kadar sinirle söyledi ki, Kasımbek, onun şimdi anasının ve ablasının söylediklerini yerine getirmek istediğini açıkça anladı. Sonra o, Babur'un daha dün Semerkant yürüyüşüne taraftar olduğunu, savaşa katılma isteğiyle yanıp tutuşup söylediği sözlerini hatırladı ve içinden kızdı. Babur'daki bu değişkenliği Kasımbek, gençlik toyluğuna verir, özellikle böyle karışık devlet işlerinde kadınların sözünü dinlemeyi, büyük bir zayıflık işareti olarak görürdü. Ama Kasımbek, Kutlug Nigar validenin fikirlerini dikkate almaya mecburdu, çünkü genç padişaha anasının etkisinin güçlü olduğunu kendi gözüyle görmekteydi.

- Valide hazretlerinin ricaları başımın tacıdır, dedi Kasımbek diz çökmüş bir halde başını eğip. Kulunuz demek istiyor ki, böyle önemli bir işte bütün nüfuzlu beylerin rızasını almasak olmaz.

Padişah ailesi Kasımbek'e hürmet gösterdiğinde onun adına "emirler emiri" unvanını eklerdi. Şimdi de Kutlug Nigar valide:

- Sayın emirler emiri, dedi ona. Siz diğer beylerin rızasını almada Babur mirzaya yardım eder misiniz?

- Canla başla! Ama beylerin bazı endişelerinden ben fakir haberdarım. Küstahlık sayılmazsa söyleyeyim.

- Söleyiniz, dedi Babur.

Kasımbek, yere bakıp bir süre düşündü, sert kumral sakalının uçları deve yününden yapılan kaftanının altın işlemeli yakasına değip, kıvrıldı. Sonunda Kasımbek, başını kaldırıp Babur'a baktı ve Semerkant'taki ebedî abidelerin büyük bir devletin gücü ve bütün vilayetlerin katkısıyla yapıldığı, şimdi o tek devletin parçalandığı, Fergana büyük vadi olsa da Maveraünnehir'in sadece bir kısmı olduğu hakkında konuşmaya başladı. Onun ne demek istediğini sezen Hanzade sultan, alaylı bir şekilde gülümseyip sordu:

- Sayın emirler emiri, Endican'da abideler yapmaya gücümüz yetmez mi demek istiyorsunuz?

- Sayın yüce sultanım, siz Semerkant gibi büyük bir şehir yapma hakkında söz açtınız. Beyler derler ki, büyük şehir kurmak için yine o büyük devleti canlandırmak gerekir. Bütün vilayetlerin gücünü bir yere toplamak gerekir. Şimdiki dağınıklık, büyük yapıların yapılmasına imkân vermeyecektir.

Kasımbek'in bu sözleri Babur'a çok mantıklı geldi. O, annesine bakıp bundan daha mantıklı bir söz bekledi.

- Sayın Kasımbek, büyük abideleri sadece Emir Timur gibi sahibkıran⁴lar yapmış değildir, dedi Kutlug Nigar valide. Herat'ta Ali Şir bey İhlasiye ve Ünsiye adlı binalar yapmışlardır. Babur'un hâkimiyetleri Ali Şir Beyinki kadar değil mi? Ali Şir Bey, bir tac sahibinin dostuyken, Babur müstakil bir devletin padişahı ya!

Kutlug Nigar validenin bu sözleri, Babur'un kalbinde çöken en ateşli arzuları yukarıya kaldırıp yüzeye çıkarmış gibi oldu. Onun gençlik ihtirasıyla kalbinde yaşattığı en güçlü arzusu, savaşlarda büyük galibiyetlere ulaşip veya muazzam şiirler, destanlar yazıp halk arasında ünlendikten sonra Nevaî gibi büyük şahsiyetlerce tanınmak ve onların özel ilgilerine lâyık olmak idi. Yedi ay avare olup Semerkant'ı alamadan geldikten sonra savaşlarda büyük galibiyetler kazanmanın, henüz gerçekleşmeyen bir arzu olduğuna o inanmıştı. Büyük şair olma arzusu da elin ulaşamayacağı yükseklikte uçan baht kuşuna benzemekteydi. Babur, onu henüz tutmaya gücü yetmeyeceğini sezerdi. Ama şimdi anası Nevaî'nin yaptığı yapıları ağzına alır almaz Babur'u o ateşli arzusuna ulaştıracak başka bir yol aniden gözünün önünde canlandı. Nevayî'nin yaptırdığı İhlasiyeler ve Ünsiyelerin ünü ağızdan ağıza dolaşip Fergana Vadisi'ne kadar gelmişken, şimdi burada on beş yaşındaki padişah onun gibi abideler yaptırırsa, haberi Herat'a kadar ulaşmaz mı acaba? Belki sonra Nevayî de bunu duyar, Babur'un kim olduğunu sorup öğrenir, gıyaben onu tanır. Sonra belki Babur Herat'a gider veya Nevayî kendi bu taraflara gelmeyi ister. Nevayî'nin Hüseyin Baykara'nın sarayından bıktığını Babur da duymuştu. Belki yüce şair, Horasan'dan Fergana Vadisi'ne

4 Tarihte emir ve padişahlara verilen unvan. (İlk önce Timur tahta geçtiğinde verilmiştir.)

gelip genç şaire üstat olur. Düşüncesi bu noktaya geldiğinde çok heyecanlandı, gözleri parlayarak Kasımbek'e baktı:

-Annem doğru söylüyorlar, dedi. Beyleri razı etmek gerek!

Babur'un son sözü ferman gibi işitildi ve Kutlug Nigar valide ile Hanzade sultanın yüzleri güldü. Onlar, "Kasımbek şimdi yenildi" diye düşündüler. Ama cüsseli Kasımbek, geniş omuzları altında güçlü beylerin olduğunu hissetmiş gibi hemen teslim olmadı.

- Emirzadem, fermanınızı gerçekleştirmeden önce beylerin yine bir endişesini söylememe müsaade edin.

Babur ister istemez baş sallayıp izin vermiş oldu. Kasımbek dudaklarını kapatmakta olan uzun kumral sakalını eliyle iki tarafa çekti ve gülümseyerek Hanzade sultana baktı:

-Sultanım, siz emirzademi Ferhad ile iyi karşılaştırdınız. Beylerimiz zamanımızın Ferhad'ının hizmetinde olmakla iftihar ediyorlar. Bizim amacımız Ferhad'ımızı Şirin'ine kavuşturmaktır. Ama, deyip Kasımbek birden bire ciddileşti, malumunuzdur ki, bizim Şirin bu gün Semerkant'ta düşman kuşatmasında esir gibi ızdırıp çekmektedirler.

Babur'un yüzü nefis bir şekilde kızardı. O, utandığını sezdirmemek için başını eğdi ve kendi dizlerine baktı.

Kasımbek, çok müşkül ve ince bir konuyu gündeme getirmişti. Babur beş yaşındayken ona Semerkant padişahı Sultan Ahmet mirzanın ortanca kızı Ayişe sultanı nişanlamışlardı. Şimdi o kız on üç yaşına girmişti. Babur, onu yakın zamanlarda görmemişti, ama görenlerin Ayişe sultanın gonca gibi güzelliğini övdüklerini duymuştu. İşte o güzel kız, Babur'u kendi kurtarıcısını bekler gibi bekliyordu, bunu da Babur'a gelip söyleyenler vardı. Babur da kendi melikesine kahramanlıklar gösterip kavuşmayı istiyor. O, Ayişe sultanı hatırlamasa da beş yaşında Sultan Ahmed mirzaya verilen Termizli güzel bir gelini yakından gördüğü aklında.

"Beş açer" denen âdete binaen, genç gelinin yüzündeki duvağı temiz nefesli, genç çocuğun açması gerekiyordu. O günlerde Kutlug Nigar valide, beş yaşındaki küçücük oğlu Babur'u Semerkant'a düğüne götürmüştü. Sultan Ahmed

mirzanın oğlu yoktu, Babur'a padişah ailesi gıptayla bakardı. Bunun için yengeler "yeni gelinin de bu aslan gibi oğlu olsun" diye yüz açmaya Babur'u uygun gördüler. Bu olayın ayrıntıları Babur'un hatırasında kalmamıştı. Ama altın ile dokunan beyaz ipek perdeyi küçük gelinin yüzünden aldığı anda bütün vücudunu hoş bir duygunun kapladığı hiç aklımdan çıkmazdı. Bunun güzellik duygusu olduğunu o şimdi anladı. Termizli gelinin akla durgunluk verecek derecede güzel olmasına beş yaşındaki çocuğun aklı yetmese de çocuk kalbinin efsanevî bir cazibeden etkilendiği aklında kalmıştı. Bunun için şimdi ona Semerkant'taki nişanlısının güzelliğini övdüklerinde o gelin aklına düşerdi. Diğer ayrıntılar okuduğu kitaplardaki güzellerin tasvirinden eklenirdi. Babur, Semerkant'taki nişanlısını gençlere özgü bir saflıkla gıyaben severdi. İşte bu sevgilisi bugün Babur'un düşmanlarının esaretindeyken o, Endican'da rahatça yaşayabilir mi?

- Sayın Kasımbek , dedi Kutlug Nigar valide, gelinimizin kaderi bizi de üzmektedir. Ayşe sultanı Taşkent'e ablaları Rabiya sultanın yanına göndermeleri için biz analarına mektup göndermiş ve rica etmiştik. Herhalde bu ricamız yerine getirilmiştir?

- Kasımbek üzgün bir şekilde başını eğip:

- Maalesaf, valide hazretleri, maalesef dedi. Kulunuz Semerkant'taki casuslardan gelen bir haberi emirzademe göstermeye çekinmiştim. Sizleri de endişelendirmek istememişim...

- Ne haber? Hayır mı? Endişelenip sordu, Babur'un anası.

-Ayşe sultanım, annesi, babası ve ablalarıyla Taşkent'e gizlice gitmek istediklerinde Baysunkur mirza öğrenip engel olmuşlar. Kaba sözler söylemiş. Evlerinin etrafına adam koymuşlar, avlularından dışarıya çıkarmıyorlarmış. Esireler şimdi bütün kurtuluşu Endican'dan beklemekteymiş.

Son sözler, Babur'un bütün vücudunu titretti. Onun nişanlısına kaba konuşup, zavallıya esire gibi azap veren Baysunkur mirza, öyle sinirlendirdi ki, hemen yarın onun üstüne asker ile gidip baskın yapıp ve nişanlısını esaretten kurtarma isteği, Babur'un kalbindeki bütün istekleri bastırdı. Hanzade sultan kardeşindeki değişikliği sezip:

Emirzadem, inşallah esirleri kurtarma size çabuk nasip olsun, dedi. Ama kurtuluşu sadece savaş getirir mi acaba? Güçsüz ablanızın inancı şudur: Kan dökülürse düşmanlık güçlenir. Baysunkur mirza esirelere daha da kinlenir. Kurtuluş savaşta değil, emirzadem, kurtuluş barışta!

Sultanın heyecanlanıp söylediği bu sözler, Babur'un gönlünde baş kaldıran siniri epeyce azalttı. Barış sözü yüreğine sıcak geldi.

Valide, hemen kızının sözünü destekleyip, oğluna döndü:

- Baysunkur mirzaya elçi gönderiniz, emirzadem! Aradaki düşmanlığı kaldırınız.

-Baysunkur mirza zorbalık etsin, ben ise efendice baş eğip elçi göndereyim!

Babur bu sözleri söylerken onun zorluğa zorluk, darbeye darbe ile cevap verme isteğinin ne kadar güçlü olduğu herkesçe anlaşıldı. Kasımbek, ondaki bu isteği bütün gücüyle desteklemeye başladı.

-Valide hazretleri, şimdiki zamanda zorbalıkla efendilik kesinlikle bağdaşmaz. Güçlüler arasında güçlü olmak gerekir. Şimdi Şeybani Han, Semerkant'a kuzeyden göz dikmiştir. İran hükümdarı Hüsrevşah imkân bulsa Semerkant'a güneyden saldıracaktır. Baysunkur beceriksiz bir hükümdardır. Başkenti eninde sonunda kaybedecektir. Eğer Babur mirza Semerkant'ı çabucak almazlarsa, ecdadlarından kalan saltanat yabancı bir sülâlenin eline geçecektir. Allah göstermesin, eğer Şeybani Han veya Hüsrevşah herhangi biri Semerkant'ı zapt ederse, güçlenip kısa zamanda Endican üstüne de askerle gelecektir...

-Bütün Timurlular birleşip anlaşma yapsalar olmaz mı? dedi Nigar valide üzümlü.

-Bütün Timurluların dağınmış güçlerini toplayıp birleştirmek için de güç gerekir. İstidat gerekir. Baysunkur mirzaya benzeyenlerde ne o var ne bu. Maveraünnehir'deki Timurlular arasında en istidatlı ve güçlü sima, Babur mirzadır. Bunun için biz canımızı emirzademin niyetlendiği yüce maksatlara feda etmişiz. İnşallah, Semerkant'ı bu yıl alırsak, tehlikeler bertaraf olur. İşte o zaman huzurlu zamanlar gelir, ne kadar bina yaparsak kolay olur.

Hanzade sultan Kasımbek'e bakıp sordu:

Kısaca, muhterem validemizin ricaları reddediliyor mu?

-Kulunuzun küstahlığını affedin sultanım, ben emirzademin izinleriyle gön-
lümdekileri söyledim.

Babur zor durumda kalmaktaydı. Anasının öylesine inandırıp söylediği hak-
lı ricalarını reddetmeye dili de varmaz, gönlü de istemezdi. Ama Kasımbek onun
kalbinde öylesine coşkun duygular uyandırdı ki, bunlardan kurtulmanın imkânı
da yoktu. Eğer o Semerkant'tan vaz geçerse, öteki zorbarların başkenti almasının,
sonra Endican'a baskın yapmasının kesin olduğu şimdi ona daha net görünmek-
teydi. Bütün Maveraiünnehir'de savaş girdabından kaçıp kurtulacak bir tane vi-
layet gözüne görünmez, Babur kurtlar kuşatmasına düşmüş gibi rahatsızlanırdı.
Anasının "barış yapın, binalar kurun" demesi geyik gibi rahat yaşa demesiydi.
Ama Babur, yırtıcılar arasında geyik olarak yaşayamayacağını hisseder, bunun
için etrafını kuşatmakta olan kurtlarla aslan gibi savaşmayı isterdi. Bunu sez-
mekte olan Kasımbek, tartışmayı çok uzatmak istemedi.

-Emirzadem, bugün atla dolaşmaya çıkmak istiyordunuz, valide hazretleri-
nin tekliflerini bütün beylerle müşavere ederiz. Akşam karargahda müşavere
edelim.

Hanzade sultan birden anasına baktı ve "şimdi Kasımbek'e kabul ettireme-
diğimiz tekliflerimizi sonra bütün beylere nasıl kabul ettiririz?" demek istedi.
Kutlug Nigar valide Babur'a yine birşeyler söylemek istedi. Ama Babur Kasım-
bek'e bakıp:

-Müşavere yarın yapılsın, iyice düşünelim, dedi ve yerinden kalktı. Sonra
Kasımbek'in başkanlığındaki atlı memurlarıyla dolaşmaya gitti.

BİBLİYOGRAFYA

- Ehtiram*, Taşkent, 1995.
- Kadirov, Pirimkul, *Üç İldiz*, Taşkent, 1979.
- , *Yulduzli Tünler*, Taşkent, 1988.
- , *Almas Kemer*, Taşkent, 1992.
- , *Humayun ve Ekber*, Taşkent, 1994.
- Kocaoğlu, T., “Çağdaş Özbek Şiiri”, *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, Sayı: 1, Bahar 1996, s. 3 - 53.
- Kuçkartayev, İristay, “Özbek Tarihi Romancılığı”, *Anayurttan Atayurda Türk Dünyası*, Yıl: 2, Cilt: 2, Sayı: 5, Ocak 1994, s. 83-88.
- , “Özbek Romanı Üzerine” *IV. Türk Dünyası Yazarlar Kurultayı Bildiriler*, 5-6 Kasım 1998, Ankara, 1999, s. 99-109.
- Mirvaliyev, S., *Özbek Edibleri*, Taşkent, 1993.
- Özbek Sovet Edebiyatı Tarihi*, Taşkent, 1990.
- Töle, Turab, *Cigergöşem (Şe’rler, Koşıklar, Kıt’aler)*, Taşkent, 1987.
- Yaman, E., “Çağdaş Özbek Şiiri”, *Türk Dili, Türk Şiiri Özel Sayısı*, Sayı: 531, Mart 1996, s. 905 - 979.
- Zülfiye, *Tenlengen Eserler*, Taşkent, 1959.
- , *Hayaller, Tuyguler*, Taşkent, 1982.
- , *Yiller Sedasi*, Taşkent, 1995.